

Дмитренко В.А. Священики Ісаєвичі: спроба реконструкції історії сім'ї парафіяльного духовенства XVIII ст. за матеріалами облікових джерел церковного походження // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України Т.19. (у 2-х кн.). Тематичний випуск: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація». Книга I. – К, 2009. – С.398 – 407.

Дмитренко Віталій Анатолійович
аспірант кафедри історії України
Полтавського державного педагогічного
університету ім. В. Г. Короленко

**СВЯЩЕНИКИ ІСАЄВИЧІ: СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРІЇ
СІМ'Ї ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА XVIII СТОЛІТТЯ ЗА
МАТЕРІАЛАМИ ОБЛІКОВИХ ДЖЕРЕЛ ЦЕРКОВНОГО
ПОХОДЖЕННЯ.**

У статті здійснена спроба відтворити історію родини парафіяльних священиків села Яцини Пирятинської протопопії за матеріалами облікових джерел церковного походження.

Останнім часом в українській історіографії простежується стійка тенденція поступового відходу від так званої подієвої історії. Усе більшого поширення набуває історико-антропологічний підхід до вивчення минулого, коли в центрі уваги дослідників опиняються конкретні люди з їхніми ідеями, уявленнями та стереотипами поведінки. Такі трансформації потребують як зміни методології досліджень так і розширення джерельної бази. Серед джерел які, з точки зору історичної антропології, мають значний потенціал особливе місце займають матеріали церковного обліку населення – сповідні розписи та метричні книги. Запроваджені, як масова форма обліку населення, на початку XVIII століття вони вже до кінця віку набули загальнообов'язкового характеру. Основний тягар ведення даної документації був покладений на плечі парафіяльних священиків. Отож, виглядає цілком природно, що інформація, про них та членів їх родин,

найбільш повно представлена у вище згадуваних документах. Таким чином, ці матеріали можуть стати важливим джерелом дослідження парафіяльного духовенства.

На жаль, в силу цілого ряду обставин ця тема розроблялася переважно дореволюційними істориками. Тут варто пригадати праці П. Знаменського “Приходское духовенство в России со времен реформы Петра ” та Є. Крижановського “ Очерки быта южнорусского сельского духовенства в XVIII веке ”. Серед сучасних розробок даної тематики, виконаних з урахуванням історико-антропологічних підходів, можна виокремити дослідження М. Яременка “ Освітній рівень парафіяльного духовенства...” та Л. Посохової “ Брачные стратегии священников.”

Виходячи з вищесказаного спробуємо:

- відтворити історію родини парафіяльних священників села Яцини, Пирятинської протопопії, розкривши перспективи використання матеріалів церковного обліку населення для реконструкції історії сімей;
- простежити можливі “стратегії” утримання парафії в руках родини та відтворити взаємини всередині неї;
- показати перспективи використання метричних книг при описові повсякденного життя парафіяльних священників.

Село Яцини, розташоване на лівому березі річки Удай, приблизно за двадцять п'ять кілометрів від Пирятина. Згідно з даними сповідного розпису 1758 року, в ньому налічувалося 89 дворів у яких мешкало близько 1397 чоловік. За соціальним статусом більшість з них, були козаками (1240 осіб), серед інших було 32 ремісники, 93 належали до посполитих і 32 представляло духовенство [8 с.1]. У селі існувала дерев'яна церква Святого Архистратига Михаїла священники якої підпорядковувалася Пирятинській протопопії Київської єпархії.

Обов'язки парафіяльного священника, очевидно починаючи десь з 20-х років XVIII ст., в зазначеній церкві виконував Ісая Савич. Народився він близько 1676 року, але про місце його народження, походження та освіти,

на жаль, відомостей не збереглося. У тридцятиоднорічному віці він одружився на двадцятилітній Агафії Тимофіївні. У подружжя народилося шестеро дітей. Найстарший Лук'ян в 1708 році. Згодом Іван у 1724, Павло в 1733, Федір у 1738, Кирило в 1740 та Олексій у 1742 роках [8 с.1].

Батьківську традицію церковнослужіння продовжили троє старших синів Лук'ян, Іван та Павло. Так зокрема, Лук'ян Ісаєв, 9 вересня 1738 року був рукопокладений митрополитом Київським Рафаїлом Заборовським на половину парафії церкви Архистратига Михаїла в селі Яцини [5 с.1]. Уже наступного року, у віці 31 року, він одружився на Марії Іванівні котрій, на той час, виповнилося 20 років. У їхньому шлюбі теж народилося шестеро дітей. Найстарший з них Яків в 1740 році, його молодші брати Данило в 1742, Омелян в 1745, Кирило в 1750, Іван в 1752 та їхня сестра Марфа в 1754 [8 с.1].

Певний час, з 1738 по 1764 рік, батько і син спільно виконували душпастирські обов'язки в парафії. Однак будучи вже похилого віку, вісімдесятивосьмирічний Ісаєв Савич, вирішив передати управління своєю частиною парафії сину Павлу. З цією метою у 1763 році Ісаєв Савич звернувся в духовне правління Пирятинської протопопії з проханням надати посаду диякона своєму третьому сину Павлові Ісаєву. Батько зазначав, що його син закінчив Київську академію та висловлював сподівання, що в подальшому після його смерті саме він стане священиком замість нього. Подібну ініціативу підтримали й парафіяни, які 3 листопада 1764 року звернулися в ту-таки протопопію прохаючи призначити Павла Ісаєва дияконом. У зверненні відзначалося, що син священика не п'яниця, не вбивця, не злодій, людина добропорядна і в церковному читанні вправна [4 с.5-6]. Прохання увінчалось успіхом і в 1765 році, після смерті батька, Павло Ісаєв був рукопокладений митрополитом Арсенієм Могилянським священиком на частину парафії села Яцини.

Одразу після здобуття посади диякона, у віці тридцяти одного року, Павло Ісаєв одружився з Параскою Омелянівною якій виповнився

двадцять один рік. В цьому шлюбі у подружжя народилося четверо дітей. Найстарший Захар з'явився на світ в 1765 році, дочка Анна в 1767 році, але очевидно вона померла ще дитиною так як подальші відомості про неї відсутні. В подальшому в подружжя народилися син Михайло в 1769 та дочка Марина в 1771 роках.

Виникає питання: чому саме Павло – третій, а не Іван – другий син успадкував батьківську частину парафії? Іван Ісаєв, ще за життя батька, був паламарем при парафіяльній церкві і продовжував залишатися ним після його смерті. За нашими підрахунками він, на відміну від інших братів одружився досить рано, у 1749 році коли йому виповнилося двадцять два роки на сімнадцятирічній Євдокії Романівні. Від цього шлюбу в них народилося двоє дітей Василь у 1750 та Трохим у 1758 роках [9 с.1]. Можливо раннє одруження, не виключно всупереч волі батька не дозволило йому продовжити навчання. Ймовірно також існування якогось конфлікту в родині, оскільки незрозуміло чому батько протегував в призначенні дияконом саме Павлові хоча той був молодшим за Івана.

Після смерті батька Лук'ян та Павло Ісаєви продовжили спільно виконувати священицькі обов'язки серед парафіян. Однак, у цей час церковна громада пережила ряд серйозних потрясінь. Спочатку в ніч з 22 на 23 червня 1766 року з церкви в результаті сильного пориву вітру була знесена головна баня. Щоб виправити ситуацію брати звернулися до Пирятинської протопопії з проханням зробити тимчасове перекриття і продовжити богослужіння. У цьому ж зверненні вони прохали надати їм матеріальну допомогу для реконструкції церкви. Прохання очевидно залишилося незадоволеним і відбудова затягнулася. В лютому 1768 року село відвідав перевіряючий, ієрей приходу села Мокіївка, Чижевський. За результатами перевірки церква була визнана непридатною до богослужіння, церковне начиння мало передатись на зберігання Лук'яну Ісаєву, а священикам належало негайно розпочати реконструкцію бані [2 с.1-5]. Достойменно невідомо чи була така реконструкція проведена

оскільки в ніч з 4 на 5 грудня 1768 року церква, з невідомих причин, взагалі згоріла. Щоб виправити ситуацію в жовтні 1769 року Київський митрополит Арсеній Могілянський видав розпорядження розпочати збір пожертвувань на відбудову церкви. Завдяки цьому храм був відбудований близько 1773 року [2 с.8-9].

Проблеми з церквою доповнилися для Лук'яна Ісаєва особистими негараздами. У 1768 році померла його дружина. А згодом йому довелося пережити два судові процеси пов'язані зі звинуваченнями у крадіжці та розбої. Перший судовий розгляд був пов'язаний із позовом козака села Яцини, Якіма Гиренка поданим у квітні 1771 року. Суть справи полягала в тому, що Лук'ян Ісаєвич приніс означеному козаку три смушки на вичинку, одна з яких за невідомих обставин зникла. Довідавшись про це священник, буцімто, обзивав козака Якіма лайливими словами, а потім прийшовши до того у двір разом зі своїм сином Яковом та підсусідками відібрав у нього вола. В ході подальшого розгляду справи Яків Лук'янович, на той час писар Лубенської полкової канцелярії, зізнався, що його батько нікого не грабував, а до козака Гиренка він ходив сам вирішуючи свої власні проблеми. Загалом, справа очевидно залагодилася миром [1 с.1-5].

Не встигла закінчитися попередня справа як Лук'ян Ісаєвич та його син Яків потрапили в нову халепу. 15 серпня 1771 року у жителя села Бубнове Марка Кеди було викрадено коня та кобилу. За звинуваченням у крадіжці був затриманий відставний гусар Павло Загоруйко, житель села Яцини. На допиті він повідомив, що здійснив крадіжку за намовою Лук'яна Ісаєва у якого потім і переховував викрадених коней. У свідченнях також зазначалось, що священник, за допомогою свого сина Якова, підробив довідку від отамана села, яка давала можливість безперешкодно продати коней. Пізніше, за цією довідкою, коні й були продані в Густинському монастирі на ярмарку. Впродовж всього вересня в духовному правлінні Пирятинської протопопії збирали матеріали по цій справі допитуючи яценівських козаків. Викликали на допит і Лук'яна Ісаєва, але він

посилаючись на стан здоров'я відмовлявся приїхати і лише 3 жовтня 1771 року прибув у протопопію. На допиті він спростував усі звинувачення щодо себе та сина. Остаточно ж вирішити справу в суді вже не було можливості оскільки вище згадуваний Павло Загоруйко втік з під варти [3 с.3-16]. Доля й на цей раз виявилася прихильною до Лук'яна Ісаєва та його сина Якова.

Наступні роки минули для родини Ісаєвих відносно спокійно. Данило син Лук'яна Ісаєва по закінченні Переяславської семінарії був призначений дяконом в батьківську парафію. Щоправда в 1777 році родину спіткала чергова втрата у віці п'ятдесяти трьох років помирає Іван Ісаєв. Ненабагато пережив його й Павло. Він помер 7 січня 1779 року у сорока шестирічному віці і наступного дня був похований на місцевому цвинтарі з дотриманням всіх звичаїв. По його смерті залишилося двоє неповнолітніх дітей Захар та Михайло [17 с.1].

Та обставина, що діти Павла Ісаєва були неповнолітні, а половина парафії залишилася без настоятеля спонукала Лук'яна Ісаєва просити в протопопію дозволу поїхати до Київського митрополита для затвердження себе настоятелем всієї яцинівської парафії. Подібне прохання підкріплювалося нагадуванням про те, що його батько, Ісаєв Савич, вже обіймав раніше цю посаду [5 с.1]. Поїздка вочевидь була успішною, так як вже в цьому ж, 1779 році, Лук'ян Ісаєв стає настоятелем всієї парафії. Незважаючи на вдале вирішення питання щодо парафії Лук'ян Ісаєв вимушений був потурбуватися про заміну собі, адже йому виповнився сімдесят один рік і виконувати душпастирські обов'язки ставало все важче.

9 січня 1780 року від парафіян села Ячини в духовне Пирятинське правління надійшло прохання призначити настоятелем церкви Федора Миргородського. На той час це був тридцятирічний студент Київської академії класу філософії. Прохання парафіян підтримав і Лук'ян Ісаєв оскільки Федір Миргородський погодився одружитися з його дочкою Марфою. Нажаль нез'ясованим залишається питання чому батько не

спробував передати парафію своїм синам Данилу чи Омеляну. Адже достовірно відомо, що вони закінчили Переяславську семінарію і навіть можливо навчалися в Київській академії. Данило ж навіть, в цей час, виконував обов'язки диякона у батьківській церкві. Можливо таким чином батько прагнув влаштувати особисте життя доньки, адже на момент заміжжя їй виповнилося двадцять сім років, солідний вік як для нареченої тої доби. Якби то не було, але отримавши всі необхідні рекомендації з Академії 16 квітня 1780 року Федір Миргородський був висвячений в іереї всієї яцинівської парафії [7 с.2-7].

На той момент парафія налічувала сто два двори в яких проживало 1111 жителів. При вступі на посаду парафіяни склали з Федором Миргородським угоду в якій зафіксували свої обов'язки перед ним. Так зазначений документ передбачав збереження за священником земель якими володіли його попередники. Крім того встановлювався розмір оплати за здійснення тих чи інших треб. Так за хрещення слід було заплатити три а за сповідь одну копійку. Вінчання молодят своєї парафії коштувало для нареченого десять копійок, а для нареченої тридцять. У разі якщо наречений був з іншої парафії він мав заплатити один рубль, а з нареченої плата бралася за домовленістю. За поховання літньої особи плата встановлювалася в розмірі десять копійок, а за дитину п'ять. Встановлювався також розмір плати за поминання сорока днів, велику панахиду та молебні за здоров'я і упокій. Окремо визначалася плата за освячення нового дому, ікон, колодязів, паски [7 с.12].

Використовуючи матеріали метричної книги за 1781 рік, можемо відтворити помісячну кількість відправлення священником обрядів хрещення, вінчання та поховання(відспівування), а також визначити розмір прибутків за їх виконання. Так за січень Федором Миргородським було хрещено одинадцять дітей, здійснено чотири вінчання та поховано три чоловіка. В наступні місяці фіксуємо таку ситуацію: в лютому – чотири особи охрещено і чотири поховано, в березні – шістьох хрещено і шістьох

поховано, в квітні – двох хрещено, десять пар обвінчано і трьох осіб поховано, в травні – двох хрещено, чотири пари вінчано і трьох поховано. В червні – п'ятьох осіб хрещено, одну поховано. В липні – сімох хрещено і чотирьох поховано, в серпні – четверо осіб хрещено, трьох поховано, в вересні – сімох хрещено, в жовтні – вісім осіб хрещено, одна пара вінчана, двох поховано, в листопаді – чотирьох хрещено, дві пари вінчані, один похований, в грудні – п'ятьох хрещено та одного поховано [16 с.175 – 183].

На підставі вищевикладеного можемо зробити висновок, що найбільш інтенсивно вищеперераховані обрядові дійства проводилися священиком в січні, березні, квітні, травні, жовтні та листопаді. В той же час в лютому, червні, серпні, вересні і грудні кількість обрядів була незначною. Зрозуміло, що кількість здійснених обрядів безпосередньо впливало на доходи священика. Найбільш вдалим у цьому сенсі були місяці з великою кількістю весіль, так як обряд вінчання оплачувався найдорожче. З огляду на наведені вище тарифи найбільший прибуток Федір Миргородський отримав: у квітні – 4 рублі 36 копійок, січні – 2 рублі 83 копійки, травні – 1 рубль 91 копійку та листопаді – 1 рубль 2 копійки. Для порівняння доходи у вересні становили 21 копійку, а в червні та грудні – 25 копійок. Загалом можемо констатувати, що лише у вищеперераховані чотири місяці прибуток священика був більшим одного рубля, в усі ж інші він не підіймався вище п'ятдесяти копійок. Підбиваючи підсумки відзначаємо, що в 1781 році сумарний прибуток становив 13 рублів 52 копійки з них дев'ять рублів становила плата за вінчання, два рублі шістдесят копійок за поховання і один рубль дев'яносто дві копійки оплата за хрещення. Якщо рахувати час витрачений на здійснення обрядів то отримаємо вісімдесят шість днів в які священик здійснював вищезначені церемонії. Зрозуміло що такі доходи не могли задовольнити потреб священика та його родини. Для порівняння зауважимо, що вартість

вола наприклад складала п'ять рублів, а коня в середньому чотири рублі [3 с.3 – 4].

Отже, одною з умов вступу на посаду священика для Федора Миргородського було одружитися на Марфі дочці Лук'яна Ісаєва, яку він виконав у 1781 році. У їхньому шлюбі народилося четверо дітей. Старший син Марко в 1782 році, молодший Василь в 1788. Окрім синів у родині було ще дві доньки, Марфа котра народилася в 1784 році та Варвара 1786 року народження [13 с.36].

Нелишилися без шматка хліба й діти колишнього священика Павла Ісаєва. Восени 1788 року парафіяни звертаються в Пирятинську протопопію з проханням призначити Захара Ісаєвського дияконом в їхню парафію. Захару, на той момент, виповнилося двадцять три роки і він був учнем вищого класу граматики Київської Академії. Бажання Захара зайняти посаду, вочевидь, мотивувалося його раннім одруженням на Федорі Іванівні в 1787 році та появі в родині спадкоємця, сина Потапа. Духовне правління й на цей раз пішло на зустріч побажанням парафіян та самого Захара призначивши його в 1788 році дияконом в колишню парафію його батька [6 с.1-2]. Син Лук'яна Данило Ісаєв став пономарем яцинівської церкви.

Трагічними для родини яцинівського священика видалися 1791 та 1792 роки. Спочатку в липні 1791 року у віці восьмидесяти трьох років помирає Лук'ян Ісаєв. Пізніше очевидно десь наприкінці 1791 або ж в 1792 помирає й сам Федір Миргородський та його старший син Марко. Точної дати встановити не можемо, але сповідна розпис за 1793 рік фіксує попадю Марфу Лук'янівну вже вдовою з трьома дітьми. Замість померлого священика в парафію призначають сорокарічного Діонісія Скабовського. Данило Лук'янович обіймає посаду диякона, а Захар Ісаєвський стає пономарем [14 с.29]. Проте Діонісій Скабовський недовго затримався в Яцині. Вже в 1798 році в парафію призначають нового священика Арсенія Дацевича. В тому ж році він одружується з Марфою дочкою колишнього

священника Федора Миргородського. Таке одруження, незважаючи на достатньо молодий вік нареченої, їй виповнилося чотирнадцять років, дозволило повернути парафію під контроль родини Ісаєвих. Можемо припустити, що велику роль в цьому відіграла Марфа Лук'янівна. У ході цих змін Данило Лук'янович зберіг за собою посаду дякона, а Захар Ісаєвський залишався пономарем [15 с.58].

Таким чином реконструювавши історію родини священників села Яцини доходимо певних висновків:

по перше сповідальні розписи, при належному хронологічному забезпеченні містять достатню інформацію для реконструкції історії окремих родин, особливо духовенства;

по друге матеріали метричних книг можуть слугувати джерелом для відтворення повсякденного життя парафіяльного духовенства в контексті здійснення ними своїх душпастирських обов'язків та їх матеріального забезпечення;

по третє звернення до локальної історії, як наприклад історії родини парафіяльного священника, дозволяє по новому подивитися на окремі аспекти церковної історії.

Література

1. Дело по доношению казака Якимя Гиренко// Державний архів Полтавської області (ДАПО) – Ф.801 – Оп.1 – Сп.294 – 6с.
2. Дело по доношению священника и прихожан с. Яцын// ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.120 – 11с.
3. Дело о соучастии священника с. Яцын в краже лошадей//ДАПО – Ф.801 –Оп.1 – Сп.295 – 20с.
4. Доношение иерея Исая Савич// ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.27 – 11с.
5. Доношение священника с. Яцын Лукьяна Исаева// ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.650 – 15с.
6. Дело об определении Захария Исаевского// ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.956 – 9с.

7. Доношение прихожан с. Яцын// ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.680 – 13с.
8. Исповедные ведомости с. Яцын 1758г. // ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп 19 – 15с.
9. Исповедные ведомости с. Яцын 1768г. // ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.234 - 18с.
- 10.Исповедные ведомости с. Яцын 1775г. // ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.445 - 19с.
- 11.Исповедные ведомости с. Яцын 1781г. // ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.714 – 38с.
- 12.Исповедные ведомости с. Яцын 1783г. // ДАПО – Ф.801 – Оп. 1 – Сп.784 – 54с.
- 13.Исповедные ведомости с. Яцын 1790г. // ДАПО - Ф.801 – Оп.1 – Сп.1044 – 54с.
- 14.Исповедные ведомости с. Яцын 1793г. // ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.1141 – 48с.
- 15.Исповедные ведомости с. Яцын 1799г. // ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.1375 – 77с.
- 16.Метрическая книга церкви с. Яцын 1781г. // Центральный державний історичний архів України м. Київ – Ф.127 – Оп.1012 – Сп676 – С.175 – 183.
- 17.Рапорт священников с. Яцын //ДАПО – Ф.801 – Оп.1 – Сп.654 – 1с.

В статье предпринята попытка реконструировать историю семьи священников села Яцыны Пирятинской протопопии по материалам учетных источников церковного происхождения.

In the article endeavour restore the history of the priest's family at the Ysyny Pyriynskoiy protopopii on the materials church's registration.